

21. "I wish *we* have a little garden, father, with double daisies in, like Mrs. Winthrop's, said Eppie, when they were out in the lane ("The Christmas Books", Dickens Ch. 76). – Я так би бажала, тату, щоб у нас був садочок з махровими маргаритками, як у місис Уінтроп!" – сказала Епі, коли вони вийшли за огорожу церкви ("Різдвяна пісня", пер. І. Андрусак, с. 145).

На нашу думку, переклад виграв би за рахунок уведення частки „і”: ”щоб і у нас був садочок...”. Така зміна позначилася б на сприйнятті українським читачем характеру героїні твору. В оригіналі та запропонованому нами варіанті перекладу вона є мрійницею, яка просто висловлює своє бажання, а в перекладі створюється образ категоричної та дещо капризної дівчинки, що не є суголосним наміру автора.

Проте копіювання в перекладі як синтаксичного, так і графічного малюнка оригіналу може бути досить спірним, як наприклад:

22. She wanted – she meant to look her best. *He* would be there (Galsworthy G. "To Let", p. 68). – Вона дуже хотіла виглядати якнайбільш привабливіше. *Він* буде там! ("Здаємо в оренду", пер. О. Тереха, с. 226).

Порівняно з оригіналом переклад видається гіперемфатизованим за рахунок графічного наслідування курсивного виділення, використання знака оклику, відсутнього оригіналі, а також надмірно підсиленого відповідника англійського вислову *to look her best* – *виглядати якнайбільш привабливо*. На нашу думку, переклад виграв би в такому варіанті: „Вона дуже хотіла виглядати якнайкраще. Адже там буде Він”. Уважаємо, що такий варіант є більш прагматично збалансованим і відповідає іллокутивній силі речення оригіналу. Винесення особового займенника “Він” у кінець речення та написання його з великої літери замість курсиву допомагає адекватно відтворити емфатичність оригіналу.

Проаналізувавши наведені приклади, доходимо **висновку**, що лексичні засоби логічного підсилення відіграють у перекладі подібну емфатичну функцію, однак здебільшого призводять до синтаксичної розлогості вихідних речень, що значно збільшує вербальний обсяг перекладу. Курсивне виділення є звичним явищем в англійській літературі та менш емфатично зарядженим через високу частотність використання на відміну від українського графічного відповідника. **В перспективі** ми плануємо продовжити наше дослідження перекладу емфатичних засобів занглійської мови на українську.

Література

Покидько О.М. Інтонація і функціональна семантика висловлювань із підсилювально-видільними частками в українському літературному мовленні: дис. канд. філол. наук: 10.02.02 / Покидько Олена Миколаївна. – К., 1994. – 303 с.

УДК 001.4(045)

ЄНЧЕВА Г.Г.

(Національний авіаційний університет)

КОГНІТИВНИЙ ДИСОНАНС ПЕРЕКЛАДАЧА ТА ТОТОЖНІСТЬ ПЕРЕКЛАДУ

Стаття присвячена встановленню концептуальних засад когнітивної сутності перекладу шляхом побудови когнітивної моделі перекладу, яка ґрунтується на розумінні перекладацької діяльності як руху свідомості між тотожністю та розбіжністю. З'ясовано, що знання, обумовлені відмінностями в мовних картинах світу, представляють різновид когнітивного дисонансу, усунення або пом'якшення якого є головним завданням перекладача.

Ключові слова: когнітивний дисонанс, авіаційна термінологія, переклад.

Енчева Г. Г. Когнитивный диссонанс переводчика и тождественность перевода. Статья посвящена установлению концептуальных принципов когнитивной сущности перевода путем построения когнитивной модели перевода, которая основывается на понимании переводческой деятельности как движению сознания между тождественностью и расхождением. Показано, что знания, обусловленные отличиями в языковых картинах мира, представляют разновидность когнитивного диссонанса, устранения, или смягчение которого является главным заданием переводчика.

Ключевые слова: когнитивный диссонанс, авиационная терминология, перевод.

Encheva G. G. Cognitive dissonance of translator and translation identity. The article is devoted to the ascertainment of the conceptual principles of the cognitive nature of translation by means of constructing a cognitive translation model and its description based on the understanding of translating activity as the motion of consciousness between an identity and divergence. It is set that knowledge, conditioned differences in the linguistic pictures of the world, present the variety of cognitive dissonance, removal, or softening of which is the main task of a translator.

Key words: cognitive dissonance, aviation terminology, translation.

Процес перекладу можливо наочно зобразити як зустріч двох айсбергів, які символізують зустріч двох культур [Grosch 200, p. 48]. У кожного айсберга є підводна та надводна частини. Надводна/експліцитна частина, матеріальний бік культури (мова, поведінка, артефакти), не викликає значних труднощів у процесі перекладу. Підводна/імпліцитна частина приховує цінності, норми, світогляд представників культури. Власне, «підводна» частина кожної культури у процесі перекладу створює проблеми, оскільки відбувається зіткнення специфічних для кожного народу норм, цінностей, світоглядних позицій, які варто врахувати та відтворити експліцитними засобами іншої культури. Цей ментальний «імпліцитний» контакт різних культур, зазвичай, не усвідомлюється, але в процесі перекладу створює когнітивний дисонанс перекладача [Воскобойник 2004, с. 224], що виступає *об'єктом* дослідження цієї статті.

У зв'язку з цим *метою* цієї статті є з'ясування особливостей когнітивної моделі перекладацького процесу, яка зумовила виникнення загальної когнітивної теорії перекладу, що ґрунтується на розумінні перекладацької діяльності як руху свідомості між тотожністю та розбіжністю. Тотожність виступає «універсальним епістемологічним принципом перекладацької теорії і практики» [Воскобойник 2004], та репрезентується двома різновидами – позитивістським та феноменологічним.

Назву *позитивістської* тотожності в загальній когнітивній теорії перекладу отримав той різновид тотожності, який співвідноситься із головним принципом позитивізму в філософії: вчення Аристотеля, Г.В. Лейбніца, Б. Рассела. У теорії перекладу таке розуміння вкладається до поняття «закономірний відповідник», що передбачає встановлення одиниць МО та МП, у яких постійно, незалежно від контексту відтворюється спільний зміст. Прикметно, що повністю або частково еквівалентні одиниці та потенційно рівноцінні висловлювання об'єктивно існують у МО та МП, проте їхня правильна оцінка, добір та використання цілком залежить від знань та умінь, творчих здібностей перекладача, від його умінь враховувати та зіставляти сукупність мовних та екстралінгвістичних чинників. У процесі перекладу перекладач має вирішити складне завдання добору та правильного використання необхідних елементів системи еквівалентних одиниць, на ґрунті яких, створюються комунікативно рівноцінні висловлювання у двох мовах і яка фіксується лише під час проведення теоретичного дослідження щодо зіставлення множин оригіналів з їхніми перекладами.

З огляду на філософське трактування Е. Гуссерля, М. Хайдеггера, Г.-Г. Гадамера, тотожність розуміємо як результат творчої свідомості. У теорії перекладу тотожність співвідноситься з поняттям «адекватність» та передбачає врахування мовної особистості автора. Такий різновид тотожності в загальній когнітивній теорії перекладу називається *феноменологічним*. Отже, у межах загальної когнітивної теорії перекладу поняття «еквівалентність» та «адекватність» співвідносяться з позитивістським та феноменологічним різновидами тотожності відповідно.

У перекладознавстві під терміном «еквівалентність» розуміється спільність змісту порівнюваних одиниць мови та мовлення, «адекватність» розуміється як відтворення єдності змісту і форми оригіналу засобами іншої мови. За словами О.І.Чередниченка, «на заваді функціональній тотожності ТО та ТП, а відтак і адекватності їхнього сприйняття різномовними спільнотами стоять чинники як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Серед них – соціокультурні відмінності, особливості мовних та концептуальних картин світу, певні історичні події, які розділяють дві національні спільноти, а також власне перекладацька діяльність» [Чередниченко 2004, с. 4-5]. Еквівалентність та адекватність мають оцінно-нормативний характер. Проте, якщо еквівалентність орієнтована на результат перекладу, то адекватність пов'язана з умовами перебігу комунікативного акту. Процес руху до тотожності у перекладацькій діяльності, який визначається у діалектичній взаємодії двох його форм – еквівалентність та адекватність – пов'язаний з поняттям «когнітивного дисонансу».

Теорія когнітивного дисонансу розроблена у 1957 році американським соціальним психологом Леоном Фестингером і ґрунтується на припущенні про наявність у людини прагнення до узгодженості власного мислення. За класичним визначенням Л. Фестингера, *когнітивний дисонанс* – це невідповідність між двома когнітивними елементами – думками, досвідом, інформацією тощо – за якого заперечення одного елементу витікає із існування іншого, і як наслідок, виникнення у зв'язку з цією невідповідністю, відчуття дискомфорту. О.О.

Селіванова наводить таке тлумачення когнітивного дисонансу – стан дискомфорту та психологічної напруги людини, що виникає при її прагненні узгодити свої думки й дії з іншою людиною, зокрема у процесі комунікації [Селіванова 2006, с. 217].

Переклад уже за видом своєї діяльності постійно знаходиться у стані когнітивного дисонансу. Знання про розбіжності між МО та МП, обумовлені відмінностями в мовних картинах світу, представляє різновид когнітивного дисонансу, усунення або пом'якшення якого є головним завданням перекладача.

Залежно від типу перекладного тексту на інтенційному рівні від перекладача очікується наслідування ідеології позитивістської або феноменологічної тотожностей. У випадку перекладу нормативно-технічного документу передбачається наслідування ідеології позитивістської тотожності, але на думку Г. Мірама [Мірам 1999, с. 145] такий тип тексту вимагає функціональної, інформаційної завершеності. Знання універсального тезаурусу дозволяє фахівцеві певної галузі усувати надлишкові одиниці інформації, тобто його перекладацька діяльність має інтерпретаційний характер (феноменологічна тотожність), разом з тим, перекладач (нефахівець у цій галузі) опирається на принципи позитивістської тотожності.

Надалі у роботі розглянемо приклад, який би вказав на істинність окреслених нами тверджень щодо розмежування понять феноменологічної та позитивістської тотожностей. Головна функція нормативно-технічних документів – передача когнітивної інформації. Різноманіття термінів, які передають когнітивну інформацію є характерною рисою нормативно-технічної документації. Цілком погоджуємося з думкою С.В. Гриньова про те, що однією з ознак термінів є виконання гносеологічної функції тобто відкриття нового знання, його фіксації та передачі. Когнітивний підхід до семантики терміна акцентує увагу на тісний зв'язок термінології з онтологією [Гвишиани 1993, с. 41]; перекладач повинен уміти «побачити» у своїх думках цей зв'язок та точно відтворити репрезентовану терміном «картину світу». Такий підхід дозволяє наблизитися до більш глибокого розуміння співвідношення МО та екстралінгвістичної основи утворення понять, розумової діяльності людини, тим самим у процесі інтерпретації значення терміна перекладач намагається зрозуміти іншу культуру та зафіксувати таке розуміння засобами МП.

Отже, значна роль у достовірній передачі документу МО на МП відводиться перекладачеві, тобто когнітивний фактор міцно переплітається з прагматичним. Тому, при перекладі можуть виникати труднощі навіть під час перекладу ключових понять галузі. Для цього надамо класифікацію літальних апаратів за ІКАО та вітчизняну схему-класифікацію літаків.

Перекладні словники подають різні еквіваленти такому англійському термінові як *aircraft*, а саме *літак*, *літальний апарат*, *повітряний корабель*, *повітряне судно*. За принципом позитивістської тотожності перекладач може скористатися відповідником, який подається у словнику й прокоментувати це так: таке рішення приймається, оскільки такий переклад рекомендується словником. Проте, така формула не спрацьовує під час перекладу термінів, оскільки визначальну роль буде відігравати «імпліцитна» частина культури.

Зіставляючи класифікації типів літаків в англійській та українській мовах можемо констатувати значні розбіжності, що залежать як від імпліцитної частини культури, так і від експліцитної: особливостей мов і артефактів авіаційної галузі. Англійська класифікація відображає класи повітряних суден, але під терміном *aircraft*. Проте, в українській мові термін *повітряне судно* є збиральним у відношенні до терміна *літак*. Натомість, *повітряні судна легші за повітря* в англійській мові позначають терміном *airship*. Очевидно співвідношення термінів *aircraft* – *airships*, *літак* – *повітряне судно* знаходяться у когнітивному дисонансі, так як правильним буде переклад *повітряне судно* – *повітряне судно легше за повітря* незважаючи на словникову еквівалентність вказаних термінів. Виникає когнітивний дисонанс, оскільки перекладач зіштовхується із проблемою вибору еквіваленту із синонімічного ряду.

Висновки. Перекладач обирає стратегію «доместикації» [Воскобойник], оскільки домінуючим чинником виступає образ мови перекладу, а нюанси у відтінках значення видаються незначними. Загальна когнітивна теорія перекладу дозволяє представити когнітивну модель процесу перекладу та вважати когнітивний дисонанс як умову професійного зростання перекладача.

Література

Биякова С.В. Через когнитивний диссонанс переводчика к тождеству перевода / С. Биякова, О. Хопияйнен // Лингвистика. – №4. – 2009. – С. 158-161. Воскобойник Г.Д. Лингвофилософские основания общей когнитивной теории перевода / Г.Д. Воскобойник / автореф. дис. на соискание науч. степени докт. филол. наук: 10.02.20 «Сравнит.-ист., типол. и сопоставит. языкознание». – М., 2004. – 40 с. Гвишиани Н.Б. Семантика термина в свете когнитивной теории / Н.Б. Гвишиани // Проблемы функциональной семантики: Межвуз. сб. науч.тр. / Калинингр. ун-т. – Калининград, 1993. – С. 41-50. Мирам Г.Э. Профессия: переводчик / Г.Э. Мирам. – К.: Ника-Центр, 1999. – 160 с. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика / О.О. Селіванова. Термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с. Фестингер Л. Теория когнитивного диссонанса / Л. Фестингер. – М.: Изд-во Речь, 2001. – 318 с. Чередниченко О.І. Український переклад: з минулого у сьогодення / О.І. Чередниченко // Мовні та концептуальні картини світу: зб. наук. пр. – К.: Київськ. нац. ун-т ім. Т.Г. Шевченка, 2004. – Вип. 15. – С. 3-9. Grosch H. Methoden interkulturellen Lehrens und Lernens / H. Grosch, A. Groß, W.R. Leenen. – Saarbrücken: ASKO Europa Stiftung, 2000. – 240 S.

УДК 82.03

ІВАНИЦЬКА М.Л.

*(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)***ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕРЕКЛАДАЧА КРИЗЬ ПРИЗМУ КОГНІТИВІСТИКИ**

У статті розглядаються когнитивні процеси, які характеризують мислення перекладача під час розуміння та відтворення оригіналу. Спираючись на прототипну семантику, теорії латерального мислення, сценаріїв та організованих блоків пам'яті, автор аналізує перекладацькі рішення в площині німецько-українського художнього перекладу. Робиться висновок про можливість застосування аналізованих моделей когнитивних процесів для розвитку мовної особистості перекладача.

Ключові слова: художній переклад, когнитивні процеси, прототипна сцена, латеральне мислення, креативність, мовна особистість перекладача

Иваницкая М.Л. Деятельность переводчика сквозь призму когнитивистики (cognitive science). В статье рассматриваются когнитивные процессы, которые характеризуют мышление переводчика во время понимания и воспроизведения оригинала. Опираясь на прототипную семантику, теории латерального мышления, сценариев и организованных блоков памяти, автор анализирует переводческие решения в плоскости немецко-украинского художественного перевода. Подводится итог о возможности использования анализированных моделей когнитивных процессов для развития языковой личности переводчика.

Ключевые слова: художественный перевод, когнитивные процессы, прототипная сцена, латеральное мышление, креативность, языковая личность переводчика

Ivanytska M. Translator's activities through the prism of cognitive science. The research is focused on the cognitive processes which define the translator's thinking during comprehension and rendering of the source. Based on the theory of prototypes, the theory of lateral thinking, scenarios, and memory organisation packets the author analysed translation decisions within the framework of German to Ukrainian literary translation. A conclusion is made as to the possibility of using the studied models of cognitive processes for developing translator's language identity.

Keywords: literary translation, cognitive processes, prototypical scene, lateral thinking, creativity, translator's language identity

Сучасне перекладознавство, звернувши погляд на особистість перекладача, все більше послуговується інтердисциплінарним підходом, в тому числі для вивчення його мисленнєвих процесів. Сприймаючи як аксіому наявність творчих здібностей у перекладача художньої літератури, науковці роблять перші спроби визначити, яким чином вони розвиваються та проявляються під час опрацювання оригіналу. Метою нашої розвідки є дослідження мисленнєвих процесів, що відбуваються в голові у перекладача під час розуміння та відтворення оригіналу. Для досягнення цієї мети виконаємо такі задачі: 1) проаналізуємо когнитивні моделі, розроблені когнітивістами, психолінгвістами та дослідниками креативності, релевантні для перекладознавства; 2) продемонструємо на прикладах, як ці моделі співвідносяться з прийняттям перекладацьких рішень; 3) зробимо висновки стосовно когнитивних компетенцій перекладача.

Об'єктом нашого дослідження будуть, таким чином, мисленнєві процеси перекладача, а предметом дослідження – перекладацькі рішення, котрі прослідковуються на основі аналізу оригіналів та їхніх перекладів українською та німецькою мовами.

Е. де Боно, британський психолог, розробник концепції про творче мислення, стверджував, що на противагу і на доповнення до логічного, причинно-наслідкового мислення, креативним можна вважати латеральне мислення, котре характеризується здатністю сприймати одразу ж кілька сторін об'єкта, бачити і акцептувати можливі альтернативи, знаходити нові, нестереотипні шляхи вирішення конкретного завдання [Боно 1971, с. 54], тобто, здатністю "дивитися в різні боки" (тому й латеральне). Як приклад наведемо творче рішення Наталки Сняданко, перекладачки твору визначного німецького письменника Гюнтера